

zich volgens de SS misdragen had, werd er in opgenomen maar kon dus ook, wanneer zijn straftijd verstreken was, er uit verdwijnen – de Joden bleven.

Berg en Stöver hebben herhaaldelijk leden van het *Judenkommando* ernstig mishandeld, niet alleen trouwens tijdens het werk maar ook bij het 'ringel-piesen' waaraan de Joden zich na menig avondappèl moesten onderwerpen; aan soortgelijke misdragingen hebben zich ook de twee *Kapo's* van het *Judenkommando* schuldig gemaakt: Willem Eegdeman en Willem Z. of de Z. (de achternaam van die tweede kennen wij niet, maar wij weten wel dat hij, die tevens 'SD'-spion in Amersfoort geweest was, eind '43 in Vught door mede-gevangenen geliquideerd is¹), alsmede de Geuzen die als *Vorarbeiter* van het *Judenkommando* optraden ('virtuozen met hun knuppel' volgens ds. Lieve²); van die *Vorarbeiter* moeten wij speciaal Antonius ('Teun') van Es noemen, een van de Geuzen die in januari '42 uit Buchenwald gearriveerd waren.³

Tot speciaal vermaak van deze Jodenhaters diende steeds de z.g. 'cavalerie': was aan het einde van de ochtend of van de middag het werk afgelopen, dan moesten de leden van het *Judenkommando* in looppas, een kar voortzeulend en daarbij op de gebruikelijke wijze met stok- en zweepslagen opgejaagd, de toegang tot de appèlplaats passeren; daar lag een scherpe bocht in de weg – sommigen struikelden dan zodat vele anderen over hen heen tuimelden. Wie dan niet meer overeind kon komen, werd naar 'de Rozentuin' gesleept en daar neergekwakt. Enkele malen gebeurde het ook dat de Joden die de zware wals voorttrokken, opdracht kregen, dwars over andere Joden heen te rijden die bewusteloos ter aarde lagen – voorzover bekend, is die opdracht nooit uitgevoerd. Folmer heeft verscheidene van dergelijke scènes beschreven; wij kiezen er één uit: een gebeurtenis die zich op 15 mei '42 afspeelde en waar de groep van de 'rassenschande'-Joden het slachtoffer was:

'Bij de SS-keuken was Berg bezig om met een paar gevangenen de slangen uit te rollen. Het ingewalste gedeelte moest zeker bespoten worden. Daar suisdien twee krachtige stralen de lucht in. Altijd een fascinerend gezicht, dat omhoogsuizen van het water. Berg stond iets te brullen. Een van de slangen moest op de mensen voor de wals gericht worden . . . 'Nee, niet zo, *Sauhund*; spuit dat *verdammte Vieh* ook vol! Vlak voor de wals spuiten, zeg ik je!' De gevangene die dit

¹ Een tweede 'SD'-spion uit Amersfoort is in Natzweiler geliquideerd. ² H. L. Lieve en K. R. ter Steege: *Predikant achter prikkeldraad*, p. 61. ³ Na de bevrijding is vastgesteld dat van Es verminderd toerekeningsvatbaar was.